

A háború elvesztése és a forradalom

Írta: Fényes László

híthogy politika, és forradalom átölel-
kező fogalmak, az 1918. év tömeg-
pszichéjének s az azóta valónak meg-
ismerése szempontjából kénytelen va-
gyok először is azzal foglalkozni, mit
lehet és mit kell érteni politika alatt.
Érteni lehet ugyebár, a népek éle-
tének, fejlődésének adminisztrációját. A kormányzás: a
tényleges adminisztráció, a politikai élet: az e körüli küz-
delem. Politikusok: akik e hivatásnak szentelik életüket.
Alapfeltételei lennének: az emberszeretet, a tudás, a becsü-
let, az önzetlenség, az energia. A sorrendet válassza ki
mindenki magának.

Érteni kell pedig a politika alatt: jobbik esetben osz-
tályok érdekképviselőit, gyakoribb megvalósulásában:
emberek tülekedését javakért, illetve az ezt is magába fog-
laló hatalmi pozícióért. Legtöbbször egyik a másikban ta-
lálja erőforrását.

Tudatlanság, az önző érdekek elburjánzása, az ezek
bői eredő rosszhiszeműség okozták azt, hogy a *politikus*
szó fogalma nem jelent egyebet, — nem ereszkedem bele,
hogy jelentett-e valaha mást, vagy sem — mint olyan
kereseti pályát, amihez csupán lelkiismeretlen ügyesség
kell, emberekkel, fogalmakkal, szavakkal való ügyes ra-
vaszkodás, az ő nyelvükön: *taktika*. Pálya, amelynek
sokszor nagyok a rizikói, de nagyok a nyeresí lehetőségei
is. Elérhető általa az átlag ember minden igénye: anyagi

javak, népszerűség, hatalom, dísz, tekintély, végül a siker útján tetejébe a saját magában való hit is, hogy Istentől választott férfiú, küldetéssel e földön. Ezért szálló ige a nép közt, hogy a politika úri huncutság, ezért van az, hogy a szakképzett, a valóban művelt, nemcsak beraktározott tudású, de lelkileg ethikus emberek — akár ilyen, akár olyan világnézetűek — tudni sem akarnak a politikáról, ami az ő részükre így csak lelki csömört hozhat. Az intelligens, jóérzésű, de kényszerű körülmények közé jutott emberek csoportja pedig keserű humorral csak mint érdekes, sokszor izgalmas színjátékot kíséri figyelemmel a politikát, amely politikának következményét: a felesleges, sőt akadályozó terheket lemondó nélkülözéssel és megfeszített munkával kísérli meg ellensúlyozni.

Az úgynevezett intelligenciának másik és nagyobb része pedig, az „én is”, a „nekem is”-fajta, odaáll a hatalomhoz, vagy az afelé való árba veti magát, kicsiben csinálják azt, amit a hivatásos politikusok legtöbbször nagyban. Beszerveztetik magukat valami egyesületbe, vagy más című érdekcsoportba, egy kis választmányi tagság, egy kis kedvezményes szén- vagy villamosjegy, más efféle eképen kerül a zsebbe. A politikának békés morzsaszedői, vagy dühös legelgetői ők.

Ez a nyáj, a hatalom nyája. Együtt vannak addig, míg kicsi nem lesz a legelő, vagy a kazalba, amit tépegettek, a villám bele nem üt. Aki nem fér a legelőre, megunja a várást, jön egy ügyes taktikus: kiválik, új egyesület, új politikai alakulat támad, egyelőre még az eredeti, befikciózott jelszavakkal, de valami különleges színnel, — így rágcsálják végig az éveket, esetleg emberöltőket, amíg aztán mindaz a mag, amit ők s általuk a *politikusok* (hatalmon voltak és levők, ellenőrzők egyaránt) *vetetlek: ki nem kél és meg nem érik*.

Az alkotmányos életben ők együtt, olykor ötven, olykor talán csak öt esztendőn át a magvetők, a minden ha-

talmat támogató és legelgető tömeg megszántja és termékennyé teszi a talajt, a politikusok azok szórják szét az események csiráját a történelem részére. Egymás tetejébe kétféle magot: amit cselekedtek — jót és rosszat — s még a tetejébe, amit elmulasztottak cselekedni, az is kikél.

Mert ott ám a másik „párt” is. Az ellenzék: a nép, a nagy tömeg. Egy részét a kormányzati eszközök szintén a mindenkori és bármilyen kormányhatalom mellé terelgetik, de helyzeténél fogva alapjában mindig hatalomellenes, sőt a gyakorlatban rend-ellenes. Annyi sérelem, annyi emberi igény maradt kielégítetlen, hogy ha engedelmesskedett is a csendőrökkel telített választás idején a jegyzőnek vagy a bankigazgatónak, vagy előljárójának: a köz áldásából, jogokból és lehetőségekből természet-szerűen többet kíván magának és nem nevelték reá, hogy a fokozatos fejlődés törvényének szükségszerűségét bejassa. Érvnek a cikk végéről szakítom ide: az 1918-iki forradalom elhajlása, majd elfajulása, a magyar népben a kommunizmus lehetősége nem volt más, minthogy a szegénység úgy szétütött maga körül, hogy önmagát törte össze.

A milliónyi ember kielégítetlen vágya mindig forrong, ha csak öntudatlanul is és a lelkek legmélyén. Hiszen nem egy Machiavellista ezzel látja indokoltnak az örök szurony alkalmazását. A politikára, az államkormányzat folytonosságára az a fontos kérdés: *milyen igények maradnak kielégítetlenül?* Vájjon a több föld iránt való igény-e, vagy a krumpli, kukorica és a babföld együttes holdacs-kájára való szükség-e? Az ünnepi cipő, vagy a téli fagyban hiányzó csizma mindennapi kisszüksége-e? És így tovább. Döntő pont azután: hogy hány embernek maradnak nélkülözhetetlen igényei kielégítetlenül? Ha egy országban pár tízezer ember éhezik, az szégyene lehetne az emberbarátnak, az ethikus embernek, de a mindenkori hatalom politikusa ennyi elégedetlent a szórakozó helyek

inspekciós rendőreivel féken tud tartani s akkor „nincs semmi baj, folyik minden a maga medrében.

Az elvetett cselekedetek és az elmulasztottak akkor kezdenek kikelni, amikor mind több és több embernek maradnak nélkülözhetetlen, hogy tanárosan fejezzem ki magamat: elsődleges igényei kielégítetlenül. És a kikelt vetések akkor érnek meg az állam kormányzásban, amikor vagy olyan tömeg kielégítetlen, amely már önmagát növeli, vagy akárcsak azok maradnak kielégítetlenek, akik éppen arra hivatvák, hogy az elégedetlenkedőket féken tartsák: a tisztviselő, a rendőr, a csendőr, a katona. A két eset bármelyikében — miután a világon mindenek megméretnek és a nehezebb serpenyő mindig lejjebb billen — akkor előbb tompa morajok hallszanak, a horizonton villámok cikkáznak s hirtelen beüt az istennyila a hatalomnak nyáját tartó kazlába, békésen kérődzőkből lesznek a legvadabb futkosok, a dühös legeigetők pedig vezérkolompot képzelnek a nyakukba.

Ilyenkor tehát szerte futnak a nyájak, az óriási szavazó tömegekből, amelyek annyi kormányzati bölcseséggel ellátott párttagot küldtek az országgyűlésbe, egy sem mutatkozik, nem mutatkoznak a tekintélyek sem, holott hát az országban ők lennének a legismertebb vezérnek valók. Oh, láttuk annak idején a nagy taktikusokat, meg nem értően és tehetetlenül bele ámulni a világba — s látjuk most emezeket, akik még ezután fognak értetlenül ámulni, — hogy nem használt a sok hideg, mindig másnak jó jelszó, a sok gyűlölet-kovács, a sok erőszak, mindez hiábavaló fáradozás volt; még a szervetlen anyagoknak is, hát az élőlényeknek megvannak természeteti törvényeik, azok ellenére hiába való a szentesítés, nem tudtak elérni semmit, még azt sem érték el, politikájuk primitív célját: saját maguk hatalmának biztosítását. Belementek „a nemzet legnagyobb szerencsétlenségébe” — amit mindig így káromoltak — a független,

önálló Magyarország kimondásába, az önálló vámterületbe, az önálló jegybankba, mindez nem ért semmit, már késő volt s azonkívül is őszinteség nélküli. Csodálkozva nézlek szét maguk körül a hivatalos nyájvezérek s még sem látták, hogy már benne vannak a forradalomban, az egész háborús Európa válságában és változásában.

Mint mindig tör lén ni szokott ilyenkor, a hazugságok összeomlásakor, úgy ellágyultak, hogy erkölcsi hasrágásaik kezdtek lenni. Komolyan elhitték magukról, hogy küzdelmeik a hatalomért nem önző célból voltak, hanem azért az avult, cifra, belül üres, pitykegombokkal ékes mentéért, amit a fórumon csak ünnepi alkalmakkor fitogtattak magukon: a „legyen úgy, mint régen volt” világnézetért. Elhitték önmaguknak, hogy ezt siratják.

És aztán — a szerencsétlen viharzás után — találkozzunk velük most, immár négy év óta a különböző pártokban, új jelszavak zászlói alatt régi és valódi céljaikéit. Ellenünk, oktróbisták ellen, egyoldalú lehetőséggel szórják a vádakát még most is. Oktróbizmus, ez a szó nem jelent egyebet, mint demokráciát és azoknak a politikusoknak csoportját, akik előre látták a magyar nemzetre a háború veszedelmét, követelték a status quo ante alapján 1917-ben a békéi, mikor még ez lehetséges volt s akik a népnek követelésére (és itt minden vádaskodó saját fülének tanúságára hivatkozom) élére álltak a tömegnek, hogy a lehetetlenséget megkíséreljék, de legalább azt mentsék, amit még menteni lehetett. Két okra lehet visszavezetni a folyton tartó nagy agyarkodást.

Kétségtelenül azért folyik a nagy handa-bandázás, hogy eltereljék a figyelmet önmagukról, akik elvesztették az országot a háborúval s a háborúnak ok és cél nélkül tudatos tovább folytatásával. Ezenkívül azonban a félelени a másik nagy rugó. A tömeg, amelyik dolgozik és nem bír létminimumához jutni, amelyik látja és érzi a jogfosztásokat, természetyszerűen visszagondol 1918 október 31-ve,

amikor mindenki örült. Visszaeszmél arra: *kár volt a nyugalmat meg nem őrizni s meg nem állani a fokozatos fejlődésnek annál a nagy lépésénél, amelyet ez a nap jelentett.* Ide vágyik vissza a tömeglélek s ennek tudatában dobálják reánk a sarat, hát ha tovább is el lehetne e politikai vadászattal terelni a figyelmet a saját maguk régebbi és újabb tetteiről.

Miután untalan fölvetik a kérdést, hogy saját szájuk ize szerint mindjárt meg is felelhessenek reá: kik okozták az ország szerencsétlenségét, most a forradalom ötödik évfordulóján én is rá fogok az okokra mutatni.

Nem hivatkozom itt a történelem sok évezredes tanítására, — a legertermészetesebb válaszra: — vesztett háború után a népek felszoktak lázadni. Ahogy annyiszor fellázdak a népek a vesztett csatájú Fáraók, vagy a francia, vagy a magyar, avagy más királyok ellen, ha elvesztették a háborút. Még akkor is, ha az a háború — győzelem esetén — az illető népek nemzeti, vagy gazdasági erejét szolgálta volna. Az Isten kegyelméből való uralkodók nem kérdezik meg a népet, mikor ezeket csatába küldik, a rossz befejezéskor a népek sem szoktak az uralkodóktól kérni engedelmet a forradalomra.

Magyarországot 1914-ben minden nemzeti cél nélkül, anélkül, hogy két hónappal előbb csak álmodott is volna róla, még inkább, hogy megkérdezték volna: belevitte uralkodó dinasztája s ennek a császári háznak a miniszterei az egész világgal való háborúba. Ez a nemzet úgy taszított bele e borzalmas kataklizmába, hogy a háború végét illetően csak az volt a kérdés: *mennyire jár azzal rosszul?*

A háború közvetlen indoka Ferenc Ferdinándnak szerb nacionalisták részéről való meggyilkolása volt. Kérdezem: Ferenc Ferdinánd — az azóta kiderült hiteles okmányok szerint is — olyan közel állott a magyar nép szívéhez és érdekköréhez, hogy személye miatt az ország népe az életét és vagyona biztonságát, kultúráját és jövő-

jét kockára akarta volna-e tenni, ha megkérdezik? Vájjon nem Ferenc Ferdinánd utált-e bennünket magyarokat, vájjon nem ő akart-e trializmust, nem ő akart-e monarchikus néptörzset csinálni belőlünk?

Ha pedig azt méltóztatna felelni, hogy az ő halála csak ürügy volt, a szláv fojtogató ölelésből kellett a legalkalmasabbnak látszó időpontban háborúval a menekülést megkísérelni, akkor reá mutatok a német külügyi hivatalban azóta megtalált tárgyalási jegyzőkönyvekre (lásd: Kautsky: „A német külügyi hivatal okmánytára”), hogy győzelmes háború után a *Mittel Európa* vasvonalát fogják megcsinálni az északi tengertől Bagdadig, e célból Magyarország kiegészítettik Bosznia-Hercegovina területével s a nemzetiségek eme tömege majd megfékezi a magyar függetlenségi aspirációkat, amelyeket eleddig Bécs csak a szerb, a román, a tót nemzetiségek szembeállítással tudott féken tartani. Más szóval, magyarul és érthetően: a háborúig csak Ausztria gyarmata voltunk, azután a nagy germán nemzetnek is gyarmata lettünk volna. Csak röviden említem itt meg a „hadászati szempontból való egységes szervezés”-t, amiből kóstolót kaptunk német szövetségesünk erdélyi és kárpáti segítsége alatt. Ez lett volna győzelem esetén. Tehát a háború előtti helyzettel szemben kétségtelenül rosszabb helyzet az ország népére, ha győztünk volna.

Hogy vesztés esetén mi várt reánk, azt — minthogy ez a feltétel következett be — mindenki érzi és szenved.

Témám teljessége kedvéért egész röviden felsorakoztatom azokat az okokat, amelyek vitathatatlanul közismertek, vagy amelyeket az eddig megjelent háborús irodalom vaskos kötetekben bőven és részletesen egyenként tárgyalt.

A mi szerepünk, ezzel kell kezdenem, a világháborúban különleges nemzeti cél nélkül való volt, egyszerűen a mitgefangen mitgehangen elv alapján magyarázható meg.

A Habsburgok annak idején s legutóbb a berlini szerződéssel papíron csináltak egy monarchiát, fából vaskarikát, amelyet szuronyokkal és korrupcióval tartottak fön. Utalok a Habsburgok jelszavára: *divide et impera!* A germán imperializmus lett volna a monarchiára a természetes veszedelem, ha részben az angolok, részben a szlávok világoralmi törekvései s a francia-német versengés nem utalta volna a germánokat a Habsburg-szövetségre. Éppen azért, hogy Ausztriát megmentsék a német beolvasztástól: kötötték a Habsburgok diplomatái Bismarckkal a kettős szövetséget. Néhány évtized alatt a pánszláv törekvés a maga nagy tömegeivel, az olasz egység megteremtése, a német iparnak és gyarmatosításnak óriási előrehaladására féltékeny Anglia s az Elzasz-Lotharingiáért ugrásra kész mérhetlen gazdag Franciaország mind ellenfelei lettek a kettős szövetségnek, amely szövetség szintén csak papíron bővült ki előbb Olaszországgal, majd Romániával. Nem valamire való politikus, de Wekerle hires sarki hordára is jól tudta, hogy Olaszország a tengerpartokra, Triesztre és Fiúméra, Románia pedig a vele földrajzilag határos románságnak magához csatolására vágyik. És mintahogy Németország Ausztriával csinált, hogy t. i. ahelyett, hogy a vele szomszédos és rokon, egy azonos nyelvet beszélő Ausztriát magába olvasztani igyekezett volna — egyelőre — külön szövetségesnek tarlót la, úgy akartak cselekedni Bécs császári diplomatái az osztrák-olasz szempontból Olaszországgal, magyar-román szempontból Romániával. Csak éppen azt a csekélységet felejtették ki számításukból, hogy míg a *vegyes népű* osztrák-magyar monarchia alkalmas lehetett szövetségesül Németország részére, addig *az egységes* Olaszország és Románia soha egy pillanatig nem lehetnek és nem is voltak mások, mint a szövetséges pártba fogadott ellenségek. Nekik igen alkalmas volt: kitanulmányozni a német és osztrák-magyar haderő viszonyait, szövetséges mivoltuk révén büntetlen-

séget biztosítani az olasz, illetve román nemzetiségi agitációnak a monarchiában. (Mi nem agitáltunk sem Olaszországban, sem Romániában, nem is volt miért.)

Ide tartozik, hogy elmondjam egy 1912-ik évi élményemet Romániában. Minthogy a románok rettenetesen telekiabálták a világot, hogy Magyarország mennyire elnyomja románjait s minthogy Magyarország államférfijai — a kizárólag osztrák diplomácia miatt — semmit ez ellen nem tettek, mint magyar újságíró lementem Romániába, megnézni, hogy ugyan a románok miképpen bántak Romániában a magyarokkal, az oda kivándorolt csángókkal? A belügyminisztériummal nyíltan szociális tanulmány címmel állítottam ki az útlevelet, a román konzulátussal így láttamoztattam, a román belügyminiszternek hivatalosan bejelentettem utazásom célját. Hiszen „szövetséges államok” vagyunk, mondtam neki, Németországból, másik szövetséges társunktól minden héten jönnek Magyarországba.

— Oh, hogyne, csak parancsoljon, mondta a román belügyminiszter, remélem, nagyon udvariasan fognak önnel bánni és a szemembe kacagott.

Akárcsak itthon lettem volna, valami új kormány-régime alakulásnál: detektívkiséret nélkül nem tudtam egy lépést tenni s vidéken a négy hét alatt román csendőrök öt ízben tartóztattak le. Végigjártam a régi Romániát, Bukaresttől Bacun, Roman-on, Halauccest-on át Jassy-ig. Halauccest-nél folyton a sarkomban levő vagy detektív, vagy csendőrkiséretet kijátszotam. Virágvasárnapja volt. Jókedvűen vágtam neki az egyetlen romániai *római katolikus* kolostornak, ahol éppen az egész országból összegyűlt római katolikus papok tartottak valami egyházi kongresszust. Akihez mentem, nem akarom a nevét kiírni, mondjuk a gvardián, majd elájult, mikor megmondtam, ki vagyok. Az istenért azonnal menjek onnan, bajba hozom őket.

— De csak este megy ám vonat.

— Akkor bújjon el a kertben, majd kiviszek enni.

Egy virágzó almafa alatt nagyszerű tanyám volt, mert a nyitott ablakon át minden beszédet — tehát a panaszoikat — meghallhattam. Hanem amikor az állomás felé mentem, rikácsoló hangot hallottam: az állomásfőnök két csendőrrel keresett, kém vagyok, mit keresek Romániában. Mutatom az útlevelet, a belügyminiszterük ajánlólevelét, legyintenek a kezükkel s mondják: *de ám magyar ember vagyok!* Hogy rövid legyek, amíg a táviratválasz megjött Bukarestből, hogy engedjenek el, de kísérjenek figyelemmel, addig barátságos vitánk volt, az állomásfőnök, a két csendőr és köztem. Rövidítve mondom el beszédjüket:

— Nem tudom-e, hogy a román és a magyar, az tűz és víz? Hogy már a háború küszöbén állunk. Hogy elfogunk tűnni a földszínéről.

— De hiszen szövetségesek vagyunk, mondtam nekik nagy jámboran.

— Ha maguk olyan szamarak (így mondta az egyik csendőr), hogy ezt elhiszik, akkor annál jobb. De nekünk most is írt az ojtózi csendőrörs, hogy mit csináltak megint egy románnal.

— Hát ismerik maguk az ojtózi csendőrörsöt?

Az állomásfőnök rámordult a csendőrrre, választ nem kaptam, de mikor megjött a bukaresti távirat s útnak engedtek: az állomásfőnök tajtékzó szájjal, lobogva kiáltotta utánam:

— *Viszontlátásig az ősszel, vagy jövőre!*

Szövetséges polgártársam csak az időpontban tévedett.

Amint hazajöttem, természetesen minden tapasztalatomat azonnal jelentettem a belügyminiszternek, amit lehetett, megírtam az Az Est-ben, emlékszem, azzal végeztem cikksorozatomat: „különböző időben, különböző helyeken szerzett tapasztalataim alapján közölhetem, hogy szó-

vetségesünk fanatikusan készül hátba támadni bennünket”.

Az osztrák-magyar monarchia Németország kedvéért és biztatására ment bele a háborúba és olyan két szövetségesre számított ebben, amelyek halálos ellenségei voltak. Emlékezzenek csak a félhivatalos külügyi kommunikék meglepetésére és felháborodására, amikor az olasz külügyminiszter a *sacro egoismo*-ra hivatkozott. Vagy a br. Bánffy Miklós romániai tárgyalásaira.

Később már csak semlegességre számított a monarchia. Botorság volt ebben is hinni egy percig is, többek közt már csak azért, mert hiszen másfél éven át tartó u. n. semlegességük nem volt más, mint háborús anyagbeszerzés — tőlünk. Arany- és muníció-szállítás fejében, *tőlünk, a háborúban álló féltől követeltek szövetségeseink aranyat és lövegeket*, hogy aztán ellenünk használhassák azokat. Volt szerencsém a Royal-szálló éttermében a román átvevő komissió és a Weiss Manfréd-gyár megbízottai diener-jeit a szomszéd asztalnál nem egy ízben végig nézni.

Még két jellemző adatot kell ide írnom, amelyek a közismert aktákon kívül azt bizonyítják, hogy tényező faktorainknak fogalmuk sem volt arról az izzó hangulatról és feldaraboló tendenciáról, amellyel Magyarország körül volt véve.

1915-ben néhány hétig Erdélyben jártam. Visszajövet fölmentem Sándor János belügyminiszterhez és megkérdeztem: tud-e róla, hogy amikor a román beavatkozás ellenünk már szerintük is mindenkor lehető, én szerintem pedig bizonyos, akkor az erdélyi csendőrség kötelékébe mind több és több román nemzetiségű próbacsendőrré vetetik fel. Nem hiszem, hogy más okból a vezetőség részéről, mint egyszerű közönyös bürokratizmusból. De a románok részéről tudatos előrekészítéssel. Nem tudott róla. Hát arról tud-e, mondtam neki, hogy legutóbb is a hátszegi csendőrszárny összes aktáival egy Pap Miklós

nevü csendőr megszökött. Arról sem tudott, de megdöbentette a két állítás és utána nézetett. A hátszegi csendőr eltűnésének vizsgálati aktáit magához hozatta, kiderült, hogy rendkívül fontos útvonalak tervrajza és mozgósítás esetére teendő intézkedések voltak a megszökött román nemzetiségű csendőr táskájában. És kiderült, hogy öt év alatt a román nemzetiségű csendőrök száma az erdélyi kerületben megháromszorozódott. Baj, baj, mit tegyünk? Helyeztesd át a székely csendőrzászlóaljkat a dunántúlit s vitess oda dunántúliakat. Így is történt aztán.

1916-ban, közvetlen az első román betörés után ismét heteken át jártam Erdélyben, kocsin és gyalog, faluról falura, városról városra. Újságíró kötelességnek azt tartom, hogy jól, alaposan ismerje a témát, amivel foglalkozik. Akkor mi lehetett más téma részemre, mint a háborús helyzet, hol van baj, min kellene és hogyan segíteni? A való helyzetet pedig nem lehet gyorsvonaton és bürokratikus adatokból tendenciózusan kiválasztott nyilatkozatokból megismerni, hanem lassan menve mindenféle rangú emberekkel való beszédből.

Így tudtam meg a többek közt, — egy főispán felesége, lelkes, derék magyar asszony nem tudta megállani, hogy ide ne adja az ura íróasztaláról, — hogy a románok közeledtének hírére a veszélyeztetett öt vármegye: Fogaras, Hunyad, Brassó, Háromszék és Udvarhely vármegyék majdnem összes román nemzetiségű *magyar állami tanítói, kántorai és gör. katolikus papjai*, akiket a magyar kormány a magyar állameszme bástyájául helyezett ott el e megyékben, akiket kinevezés, vagy megerősítés előtt a kultuszminiszter külön megbízhatóság szerint vizsgált meg és szubvencionált: román nemzeti színű szalaggal mentek a román hadsereg elé és vezették népüket.

Egy társaságban, ahova Erdély sorsának megbeszélése miatt gyűltünk egybe, szóvá tettem a pontos adatokat, községek és személyek szerint összeállítva.

Nem valami rebellis társaság volt, járok én mindenféle emberek közé, hiszen folyton tanulni kell, ezúttal akkor nagyobbára főurak voltak, a nevek egyelőre mellékesek, csak ha tagadásba vétetnék, akkor hivatkoznám a társaság tagjaira. Elmondtam nekik adataimat én is, elszörnyűödtek rajta s egynek kivételével mindnyájunknak az volt a nézetünk, hogy föl kell végre az országnak és vele a kormánynak a szemét nyitni, — 1916 telén volt! — micsoda veszedelemben vagyunk. Hogyan várjuk a nemzetiségi ezredek megbízhatóságát, ha akik tanították, vezették őket, az apjukkal és az anyjukkal együtt az első intrádára átmennek az ellenséghez. A számvetésnél csak tudni kell, hogy kikre lehet és kikre nem lehet számítani?

Csak egy ember volt a nagy társaságban, aki ellenkező véleményen volt. Csak egy ember, aki tiltakozott ellene, hogy az adatokat napvilágra hozzam. Az adatok hitelességét ő sem vonta kétségbe, de arra mutatott rá, hogy a nagytömegű átpártolás csak az ellenség közeledésének kényszere alatt történt, hogy az átpártolt vezetők és népszerű fiaik a fronton nagyszerűen küzdenek és kár lenne őket elkedvetleníteni. Azt mondom neki: az a fronton levő katona talán nem tudja a falujabeli eseményeket? Ha a tábori postát elzárnák előlük, ha szabadságra senki nem menne is, akkor is a sebesültek, a betegek, — de meg a szökevények és foglyok — ide-oda menése révén négy hét alatt mindenről értesülve vannak. Frontbeli tapasztalatból tudom. Vájjon nem látják-e, hogy a hadseregben a cseh példa ragadós, hogy a nemzetiségek lassanként mindenütt kihúzzák magukat a harcból s az első alkalommal ellenünk fognak fordulni? A monarchikus egység nagy hazugság, össze fog omlani.

Az egyetlen ember fölényesen rázta a fejét s lelkiismeretemre appellált. Ne keresztezzem a háború-vezetés útját. A magyarországi románok mellettünk vannak, még

fajtestvéreikkel szemben is. Majd ha eldőlt a háború, majd akkor lesz alkalom az árulókkal leszámolni.

Nem bírtam meggyőzni ezt az egy embert, hogy népek dolgát, törekvéseit és cselekedeteit nem kaszinószabályok szerint lehet megítélni. Végül is a mondai, hogy „ne keresztezsem a hadvezetőség útját”, hatolt reám. Lemondtam az adatok közléséről, helyesebben, hogy a képviselőházban — akár csak zárt ülésen — interpelláció tárgyává tétessem valamelyik képviselővel. Magam akkor még nem voltam a Ház tagja.

Az ügyes taktikus, aki itt fogott meg s akiről ma már nem tudom, hogy komolyan hitte-e *akkor*, hogy a románok — a nagy álmok megcsúfolása *előtt* — mellettünk lesznek s kitartanak velünk: gróf *Bethlen* István volt.

És hogy milyen alap-körülmények közt csinálták meg a háborút, milyen gyöngeségekkel nem számoltak, ezt illetően utalok még a minden katona állal ismert tényre, hogy *azokon a területeken, ahol a hadműveleteknek saját területünkön kellett is lefolyni: mindenütt „evakuálni” kellett a népeiséget!* Tehát egy háborút viselő fél, amelyik a saját népeiségére erkölcsi és fizikai segítségképen nemcsak nem számíthatott, hanem ellenséges érzületéről volt meggyőződve! És innen eredt katonaságának ötven százaléka! A közismert adatokon kívül, amelyeknek mindenünnen való felsorolása kőteteket tenne ki, ide kell írnom az u. n. délkeleti harctérről valókat. Gróf *Tisza* István nem akarta Horvát-Szlavonország lakosságát „hátratulni”. *Krausz* Alfréd vezénylő altábornagy *Szmracsányi* Györgyöt vitte ki egy éjjel a Jarak mellett levő községekbe s mutatta meg neki a mi oldalunkon felgyúló tüzeket és lámpahimbálásokat, mindmegannyi fényjelet s megmutatta a másik oldalon felszálló léggömböt, amelynek kosarában ott volt a szerb, vagy francia tiszt, amelyik összeírta a fényjeleket: itt ennyi ágyú, ott a csapatok s így tovább. Az ellenség ágyúinak könnyű munkája volt, akármilyen véráldozato-

kat adtak a magyar és a német nemzetiségű osztrák csapatok. Úgy tudom, éppen Szmrecsányi intervenciójára történt azután, hogy a lakosságot negyven kilométerrel mégis hátratólták. És hány akasztást — én csak a tényeket konstatálom — vont maga után a lakosság illetően viselkedése, amely lakosságnak fiai az osztrák-magyar hadseregben szolgáltak. Vájjon nem minden akasztás és evakuálás a felfordulást készítette elő? Minden józan eszű ember előtt, aki e dolgokat tudta — írni ezekről nem volt szabad, annál túlzottabb méretekben terjedt róla hír, — világos lehetett, ha hideg ésszel tudott gondolkodni, hogy egy nagyobb vereségnél, amely a monarchiát a határok közelében éri, e körülmények a felbomlást fogják eredményezni.

Éppen ezért nem győzöm elégszer hangsúlyozni, — a Tisza-perben, amelyben először volt alkalom a forradalom keletkezésének okaival foglalkozni, már reámutattam, — *nem is azt kell tartani a monarchia vezetői legfőbb bűnének, hogy a háborúba beleugrasztották a nemzetet.* Ezt, mint már itt is jeleztem, az osztrák császári házzal való kapcsolatunk, ennek pedig a német birodalommal való szövetsége maga után vonta. A háború már csak régi okok okozata volt. A Hofburgba járó államférfiaktól olyan energiát kívánni, hogy a magyar nemzet vétő-jogát végig állják, tulnag várakozás lett volna. Hiszen a kezdetben aggodalmaskodó Tisza István gróf is, már az 1914 július 14-iki közös tanácson — *tehát két héttel a szerbiai ultimátum előtt* — tette ismeretes nyilatkozatát, hogy „a háborút elkerülhetetlennek tartja s most már vállalva a végső győzelemig!” Ez a híres jegyzőkönyv-dokumentum (lásd *Kautsky*: „A német külügyi levéltár aktái” című művét), amelyről *Tschirskij* követ annak idején jelentést tett *Vilmos* császárnak s amelyre a németek császára széljegyzetben sajátkezü legírta: reá: „*Endlich ein Mann! W.*”

Mondom, megértőknek kell lennünk: ahhoz, hogy valaki már 1914-ben ellenezze a háborút, olyan humanista

világnézet kelleti, amelyet nem lehetett várni a Hofburg levegőjét szítt emberektől. Ha ilyenek lettek volna, akkor nem járhattak volna a Hofburgba. *De igenis bűnül kell feltróni és az elfogulatlan történelem meg fogja állapítani felelősségüket, hogy nem kötöttek békét akkor, amikor még lehetett volna, tehát 1916 őszén, amikor Olaszországot Dél-Ausztria olaszlakta területeivel le lehetett volna szerezni.* Emlékezzenek az alkudozásokra: Olaszország hatvan kilométerrel szélesebb sávot követelt, mint a Ballplatz felajánlott. És valami szigeteket is követelt. Akkor nem lépett volna fel ellenünk Olaszország, így nem léphetett volna fel Románia, — amelynek külpolitikája kötve volt „idősebb latin-nővérenek” állásfoglalásához — így nem ugrottak volna be a kétségbeesett *U-hajók* tengeralatti harcába s bizony akkor eszébe nem jutott volna Amerikának közbelépni. Akkor megmaradt volna Fiume és minden más és Trieszt is, akkor még kis áldozattal megmaradt volna a status quo.

És rettenetes: 1916 őszén, 1917 tavaszán már *Hindenburg* kijelentette a koronatanácson: „*a háborút győzelmesen többé be nem fejezhetjük.* Szintén a német külügyi levéltár jegyzőkönyve bizonyítja. De ott van *Burián* báró külügyminiszterünknek jelentése *Ferenc József* császár és királyhoz, amelyet ez a német hadvezetőséghez továbbított. Mindig győz a háborús párt, mindig tessék-lássék békeajánlat, porhintés a Hinterland számára!

Ez volt az oka a „felfordulásnak és a forradalomnak. Ha belementek egy képtelen háborúba, amelyet nekünk a nemzetiségek autonómiájával kellett volna megelőznünk, de amely eszméért annak idején *Jászi Oszkárt* lehazaárulózták és *amit most mint magyar politikát követelünk,* s amely gondolatmenetben kezeli megmaradt nemzetiségeinket jelenlegi magát pedig csak hazafiasnak tartó kormányzatunk; — ha nem látták előre a nemzetiségek viselkedését a fronton és a Hinterlandban: akkor kötöttek volna

békét, amikor jól álltunk és ne zúdították volna reánk meg az olaszt, románt és Amerikát. Az köztudomású, hogy a hivatalos sajtóirodák, mint blöfföt magyarázták Amerika részvételét a háborúban: akkora tengeren át élelmezni egy hadsereget, milyen nevetséges képzelet! Nos, Amerika megvalósította a nevetséges képzeletet s az is köztudomású, hogy tetejébe a Verdun körüli német hadsereget az amerikai tankok, a Piave körüli hadsereget — hadvezetőségünk szörnyű gondatlanságán felül — az Amerikából szállított repülőgépek tették harcképtelenné. Hiába volt a senki által tagadásba nem vett hősiessége magyar katonáinknak. A nagy német vereségnél, a reá következő *Piave*-katasztrófánál s a mindezekre történt bolgár kiugrásnál szakadt el a *tűlfeszített húr*. Minthogy a vezetők, a hadvezérek nem akarták elismerni a katasztrófa elkövetkezését, (mert ha elismerik, úgy nagy alkotmányos felelősségrevonás következett volna be), sőt gépfegyvereket állítottak csapataink *háta mögé*: a katonaság maga szerelt le. Hogy a front felbomlását pedig az itthon kezdettől ugrásra kész — s a hivatalos helyek által annyira nem ismert — nemzetiségek, de maga az agyonsanyargatott hazafias lakosság kitörése is követte, azt magukban még azok is természetesnek találják, akik a fórumon tudatos rosszhiszeműséggel az ellenkezőjét hirdetik.

Hogy a front sokkal korábban bomlott fel, mint itthon bármi rendezavarás történt volna, azt illetően előbb ismét egyszerűen hivatkozom a már sokszor közölt tényekre: kezdve a cattarói lázadástól a pólai-ig, amely utóbbinál az akkori flottafőparancsnok éppen Károlyi Mihályt és engem kéretett a lázadás leszerelésére — tehát alig tarthatott bennünket lázadást szítani akaróknak, — szárazföldön kezdve a balassagyarmati és losonci, továbbá a pécsi zendüléstől a horvát káder rendszeres rablóhadjárataig. Ez az u. n. *zöld káder*, amely szökött katonák tízezreiből állt, egész Dél-Magyarországon úgy el volt hatalmasodva, hogy

fosztogatásaikat már nem is üldözték s a cenzúrázott lapok kolumnás tudósításokat hoztak cselekedeteikről! Tények ezek, vagy sem?

Tény-e vájjon, hogy 1918 október 17-én a képviselőházban *Balla* Aladár felmutatta a táviratot, hogy Fiumét ez a zöld káder elfoglalta, a magyar kormányzóságot elkergette minden hatalmi eszközével egyetemben. Wekerle, a magyar miniszterelnök ebből a táviratból tudta meg ezt a csekélységet és még csak eszébe sem jutott mondani, hogy: „Kérem, ha sajnálatosan megtörténhetett ilyen abszurdum, holnapra vissza lesz foglalva, ma este megy ennyi és ennyi csapat.” Vájjon az ilyen nyilatkozatnak elmaradása nem azt jelenti-e, hogy már mindennek vége? Aminthogy *Tisza István* grófnak október 17-én a parlamentben kinyilatkoztatott szavai: „Elismerem, a háborút elvesztettük”, megcsinálta a debacle-t. Erre ott vannak az *Armeoberkommando* jelentései. Azt talán nem kell magyarázni, hogy a magyar miniszterelnök szájából, aki tegnap még a győzelmet hirdette, milyen másként hangzik ez, mint bárki más szájából.

És e tényekkel szemben tény-e, hogy *a Nemzeti Tanács gondolata csak október 23-án* a parlamenti folyosón merült fel s *október 24-én alakult meg kilenc emberből*, e kilenc közt, mindig nyíltan állítottam, én is ott voltam. *Károlyi Mihály* vetette fel a kérdést az Egyetem-utcai palotájában délután 5 órakor tartott értekezleten.

— Tudjátok az eseményeket, amelyek egymásra torlódtak. A kormány, amilyen görcsösen ragaszkodik helyéhez, olyan tehetetlen és tanácstalan. Ha ez néhány napig még így tart, az emberekbe négy év óta belefojtott elkeseledés, szenvedés katasztrófát hoz az országra. Noha, őszintén megvallom, attól tartok, hogy későn van, hogy a mind nagyobb arányokban visszaözönlő katonaság itt olyan vérfürdőt fog csinálni, amilyenhez foghatót még nem láttunk, mégis fölvetem az eszmét előttetek: nem

kellene-e nálunk is megcsinálni egy néptanácsot, olyan Volksrathot, olyat, mint már a nemzetiségek mindenütt csináltak az országban. Talán magunk köré tudjuk gyűjteni a szenvedelmeket s le tudjuk vezetni. Nem tudom, de azt hiszem, hogy kell valami kiemelkedő pontnak lenni, ahova bizalommal fordulnak az emberek, hátha meg tudjuk állítani az áradatot. Nem hallgatom el bensőmből azt sem, hogy nem igen bízom a sikerben, későn van, *azt hiszem, mindennek vége és mi csak felmorzsolatjuk magunkat, céltalanul fognak felőrölni az események.* Szóljatok hozzá, barátaim, nehéz pillanatokban vagyunk.

És Károlyi arcán a nagy *belsőküzdelem* látszott meg. Forradalom élére — mert hiszen mi már láttuk ekkor, hogy benne vagyunk — soha ember nagyobb lemondással, áldozatkészséggel nem lépett, mint Károlyi Mihály. Ennek mi tanúi vagyunk.

Úgy emlékszem, *Batthyány* Tivadar gróf szólt utána, hangoztatta: felmegy a királyhoz s leveszi a hályogot a szeméről. Azt hiszi, alkotmányosan le lehet még vezetni az eseményeket, legalább formailag. Hogy az elszabadult ár hol áll meg, azt ő sem tudhatja. Előbb *Garami* Ernő, majd *Kunfi* Zsigmond szóltak: fájdalom, az ár feltartóztathatatlan, azon kell igyekezni, hogy minél kevesebb legyen a kár. Megkísérlik a munkásság egészét belevonni az akcióba. T. i. hogy ne keveselljék a célt. Kettőjük közt a különbség csak abban volt, hogy *Garami* a kabinetirodával való érintkezést, minden remény nélkül is megkísérlendőnek tartotta, *Kunfi* a haladéktalan nyilvános síkraszállást a legerősebb tempóban. Pedig akkor még *Kunfi* nem volt benn — később megtudtuk — a kommunisták Oroszországból irányított agitációjának büvkörében. Csak temperamentuma volt szangvinikusabb. *Jászi* előbb szomorúan hallgatott, később mondta: a nemzetiségi vezérekkel beszél, ha még lehetne megegyezni velük. Magam annyit mondtam: Nekem nincs pártom, nem is tudom, miért hívtatok ide,

De ha népszerűségem révén gondoljátok, hogy segíthetek valamit, rendelkezzetek velem. Ne a Nép-, hanem a Nemzeti Tanács-ot azért csináljuk meg, hogy az ilyen zavaros időkben fellépő demagógok karmaiba ne essen a szegénység. Meg kell kísérlni, ha csak egy hónapra feltartóztatjuk a katasztrófát, qui habet tempus, habet vitám, megtettük a kötelességünket.

Abban mindnyájan megegyeztünk, hogy az első dolog az azonnali békekötés gyors kieszközlése. Tehát megalakítjuk a Nemzeti Tanácsot. Másnap reggel ismét összejövünk, — így végződött az értekezlet este 8 órakor.

Ez tehát október hó 24-én este 5 és 8 közt történt. Ezzel szemben *Rubint* Dezső tábornoknak kimutatását közlöm „Válasz *Novak* Károly Frigyes *Chaos* című könyvére”, megjelent *Halmai* Elemér *Kelet népe* című folyóiratában ez év nyarán, amely szerint *október hó 10-én* a 313. honvéd gyalogezredet (magyarok) már fegyelmezetlensége miatt nem lehetett használni.

A 20-ik lövészezred (ruthének és lengyelek) *október 15-én* vasúti szállítás alatt fellázadt.

Október 20-án a 3-ik tábori vadászzászlóalj (dél-magyarországi bunyevácok) felbomlott.

Október 21-én a 13-ik dsidásezred (ruthének és lengyelek) „passzívan viselkedtek, idegen érdekekért nem harcolnak”. (!)

Október 22-én a 27/11. népfölkelő zászlóalj (szlovének) felbomlott.

Október 22-én a 4-ik tábori ágyúsezred két ütege (ukránok és lengyelek) felbomlott.

Október 22-én a 25-ik (horvát) honvédgyalogezred zöme a 27-ik és 28-ik állásban levő gyalogezredek „felváltására *nem volt hajlandó*. Ezért visszavitték őket Primieró-ra”. (Jó állapotban lehetett már az a hadsereg, amelynek akár egyetlen ezrede így válogat a parancsban s ahogy a legénység kívánja: visszaviszik őket!)

Október 23-án a 79. gyalogezred menetszázada (horvátok) egyszerűen fellázadtak.

Október 23-án a 25. (horvát) gyalogezred nem megy vissza az állásba, hiába parancsolják nekik. Ezt is visszavitték Primieróra.

Október 23-án a 30-as román zászlóalj (*ukránok és lengyelekből állt!*) „teljesen megbízhatatlan lett”.

Október 23-án a 18. gyalogezred (csehek) „teljesen megbízhatatlan lett”.

Október 23-án a 27-ifc tábori vadászzászlóalj (bukovinai rutének) „az engedelmességet megtagadták”.

Október 23-ról 24-re virradóan a 4-ik bosnyák gyalogezred fele és összes gépfegyverszázadai „az engedelmességet megtagadták”.

Október 24-én azután már egész csomó ezred bomlott és lázadt fel, nevezetesen a *79-es gy.-ezred* (horvát), a *130-as gy.-ezred* (vegyesen rutének, lengyelek és német-osztrákok), a *2-es gy.-ezred* (50% magyar, 30% román, 20% sváb), a *132-es gy.-ezred* (*magyarok és románok*), a *41-es gy.-ezred* (bukovinai rutének), a *21-es* tábori vadászzászlóalj (lengyelek, rutének), a *26-os* tábori vadászzászlóalj (90% magyarok, 10% svábok), a *28-as* lövészezred (mórvák), a *8-as* lövészezred (csehek).

Folytathatnám a *hivatalos jelentésekből összeállított adatokat* október 26-ról, 27-ről s így tovább, de már akkor nyilvánosan is megalakult a Nemzeti Tanács s a rossz-hiszeműek azt mondhatnák: azért lázadtak fel, mert a Nemzeti Tanács megalakítása lázította fel őket. Ámde ki lázított fel október 10-én és 20-ikától mindennap több és több ezredet? Akkor még szó sem volt Nemzeti Tanácscról. Bármelyik vádaskodó mondjon közülünk, „októbriszták” közül egyet, hogy megfógták a fronton, akár a szavát, egyetlen ilyen írását?!

Fellázadt sorban, egymásután mind több ezred, mert a négyéves háborút, az élelmezés hiányát, a papírból csi-

nált ruhákat, az otthoni nyomorúságot, az otthoniak élőszavu és levélbeli panaszait nem bírták tovább és *a szenvedés okozta régi elkeseredést a piavei nagy vereség tetté változtatta*. Tudtommal szervezetlenül — hiszen különböző célokkal és okok miatt — itt és ott kigyúltak a „tovább nem bírjuk” lázadás szikrái s ezek a tüzek, a szenvedély égése a legharapódzóbb lángba borították a frontot.

Ugyanazok az okok dolgoztak itthon is. A fiú, a férj, vagy apa szenvedései, vagy halála itthon nőttön növesztették az elkeseredés lángját, terjesztették pedig: a liszért, zsírért, szappanért és mindenért — sokszor napokon át hiábavaló — sorbaállítás, a bármennyi tagú családnak összesen napi 1 koronába maximált hadisegélye, a közigazgatás ezer vexatúrája, a nincstelenség egyre való fokozódása. Bekövetkezett, amit nem hitték el nekünk: „csendőrszuronnal csak egy ideig lehet fentartani a kormányzatot, minél tovább tartják fenn, annál borzalmasabb az elégedetlenség kitörése”.

És azt mondják: „igaz, a front felbomlott, de a magyar katonák csak azért akartak hazajönni, hogy a hazát itthon megvédjék. És ezt tették Károlyiék lehetetlenné.”

Erre kell még röviden felelnem. Elsősorban is, ha nem tudott győzni az egész osztrák-magyar hadsereg a némettel együtt, akkor az egységes entente-hadsereggel szemben *csak* a magyar katonaság még akkor sem tudott volna győzni, ha itthon még harcolni akart volna. A szomorú valóság azonban az, — és erre én, mint a nemzetőrségnek volt kormánybiztosa vagyok illetékes tanú, — hogy a frontot ott hagyott katonák csak haza akartak jönni, sokan talán azzal a hittel, hogy itthon védik a határokat. Mire azonban magyar földre értek — tanúul hívok fel minden katonát, legénységít és tisztet egyaránt — mindenki sietett haza a falujába: „*a jegyzővel és a szatóccsal leszámolni*”.

Voltak egyes csapatok, amelyeket kiváló vezérük „in-

takt” hozott Budapestig. Ámde csak Budapestig, mert a legénység így tudott hazajönni leghamarabb, akik pl. a Tiszántul laktak. Amint itt voltak, — vagy már a vonatról — siettek haza, mindenki otthonába. További szolgálatra lehetetlen volt őket megkapni, ekkor lefegyverezni pedig éppen elkeseredett hangulatuk miatt kellett őket. Hány jegyző, szolgabíró, tisztartó, bérlő és szatócs köszöni ennek az intézkedésnek életét! Természetes, hogy most azok lármáznak legjobban.

Meg kellett ezeket írni, mert hiszen az igen könnyen felejtő nagyközönség négy év óta mindig csak a vádakat hallotta és olvasta. Mi nem akartunk forradalmat, mi békét és rendet, demokráciát akartunk. Akik az összeomlásig görcsösen tartották kezükben a hatalmat, mindaddig, míg azt a nép maga, ezer felől feltámadva, spontán el nem vette tőlük, azok feleljenek a történetekért. A lehetlent kíséreltük mi meg, kevés eredménnyel, feltartóztatni — a forradalom rombolását. Ami eredményt elértünk, azért köszönetet nem várunk. Mi nem üzleteltünk, szegények maradtunk, lelkiismeretünket megőriztük. Ha kitértünk volna a kötelesség elől, akkor most az lenne a vád. Ez a politika: az ő politikájuk.